

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра мов і літератур Близького та Середнього Сходу

Мовна реалізація концепту вічності *DAHR* в Корані

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня “Бакалавр”
студентки IV курсу
галузь знань 03 — Гуманітарні науки
освітньої програми
Арабська мова і література
та переклад, французька мова
спеціальність 035 Філологія
(035.060 Філологія (східні мови та літератури
(переклад включно), перша – арабська)
АЛЬОШИНОЇ Марії Олегівни
Науковий керівник:
к. філол. н., асист. **Інна СУБОТА**
Рецензент:
к. філол. н., доц. **Іван СІВКОВ**

«Допущено до захисту»
Протокол засідання
Кафедри мов і літератур Близького та Середнього Сходу
протокол №16 від «06» червня 2024 року
завідувач кафедри (підпис)
д.філол.н., проф. Олена МАЗЕПОВА

КИЇВ
2024

Анотація

Вічність є одним з основоположних концептів в картині світу арабського соціуму, яка базується на релігійних засадах, визначених Кораном. В цій роботі концепт вічності в Корані позначається лексемою-номінантом *DAHR* через її широке семантичне поле.

Наше дослідження присвячено виявленню особливостей мовних засобів, через які відбувається вербалізація *DAHR*. Основними методами, що були застосовані для виокремлення та аналізу цих особливостей були методи суцільної вибірки, компонентного та концептуального аналізу, а також художнього перекладу та структурного аналізу. Ця методологічна база дала нам змогу сформулювати сутність концепту вічності *DAHR* та його смислів, вибрати сури, в яких наявна чітка вербалізація цього концепту, визначити мовні одиниці, які репрезентують концепт *DAHR* та змоделювати його номінативне поле.

В своїй науковій розвідці ми використовували класифікацію Т.Ньольдеке, обравши для аналізу сури, які належать до 3-х мекканських періодів. Цей вибір пояснюється, по-перше, їхньою тематичною актуальністю для концепту вічності, по-друге тим, що більшість коранічних сур (90 з 114) належать саме до мекканського періоду. Сури останнього мединського періоду фокусуються на етичних та правових настановах, тому не вписуються в тематичне поле абстрактного концепту *DAHR*.

За результатами нашого дослідження було встановлено, що ключовими значеннями, які становлять ядро концепту *DAHR* на понятійному рівні є вічність, Час, доля та фатум. Периферійними для *DAHR* поняттями в Корані є Судний день, смерть, потойбіччя, а також Аллах як вічний та всемогутній Творець та володар світів. На лексичному рівні, ядром *DAHR* виступала однойменна лексема, а до приядерної зони можна віднести іменники «أجل»

(строк) та «وَقْتٌ» (час). Особливість номінативного поля *DAHR* як коранічного концепту виражається в тому, що більшість з 101 виявлених нами лексико-фразеологічних мовних одиниць його вербалізації, набувають значень *DAHR* лише в контексті конкретної сури. Варто також зазначити, що в сурах 2-го та 3-го мекканських періодів все частіше мовна об'єктивація концепту *DAHR* відбувається за допомогою більш витончених метафор та на ширшому рівні цілих аятів.

Ключові слова: концепт, вічність, *DAHR*, Коран, час, вербалізація.

Abstract

Eternity is one of the fundamental concepts in the worldview of Arab society, which is based on the religious principles defined by the Qur'an. In this paper, the concept of eternity in the Qur'an is denoted by the nominal lexeme *DAHR* due to its wide semantic field.

Our study is dedicated to identifying the distinctive features of the linguistic means through which *DAHR* is verbalised. The main methods used to isolate and analyse these features were the methods of individual selection from the entire body of text, component and conceptual analysis, as well as literary translation and structural analysis. This methodological framework allowed us to formulate the essence of concept *DAHR* and its meanings, along with aiding us in selecting the surahs that contain a clear verbalisation of this concept; identifying the linguistic units that represent *DAHR* and modeling its nominal field.

In our research, we used T. Nöldeke's classification, having chosen to analyse surahs belonging to the 3 Meccan periods. This choice is motivated, firstly, by their thematic relevance to the concept of eternity, and secondly, by the fact that most Qur'anic suras (90 out of 114) belong to the Meccan period. The suras of the last

Madinah period focus on ethical and legal guidelines, therefore they do not fit the thematic field of the abstract concept of *DAHR*.

Based on the results of our study, it was established that the key meanings constituting the core of *DAHR* at the conceptual level are eternity, time, fate and destiny. The peripheral concepts for *DAHR* in the Qur'an are the Day of Judgement, death, the afterlife, and Allah as the eternal and omnipotent Creator and Lord of the worlds. At the lexical level, the core of *DAHR* is formed by the eponymous lexeme, while the nouns «أجل» (term, time period) and «وَقْتُت» (time) can be attributed to the near-core zone. The peculiarity of the nominative field of *DAHR* as a Qur'anic concept is expressed by the fact that most of the 101 lexical and phraseological units of its verbalisation that we have identified, acquire meaning of *DAHR* only in the context of a particular surah. It is also worth noting that in the surahs of the 2nd and 3rd Meccan periods, the linguistic objectification of the *DAHR* is increasingly carried out through more sophisticated metaphors and on a broader level of entire ayahs.

Key words: concept, eternity, *DAHR*, Qur'an, time, verbalisation.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ABSTRACT	3
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	11
1.1. Визначення терміну «концепт» у лінгвістичних дослідженнях та мовні засоби його вербалізації.....	11
1.2. Поняття вічності в Корані та ранньоісламській картині світу арабів.....	16
Висновки до розділу	21
РОЗДІЛ II. ЕВОЛЮЦІЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОНЦЕПТУ <i>DAHR</i> В КОРАНІ	23
2.1. Семантичне поле лексеми <i>DAHR</i> та її етимологія.....	23
2.2. Способи мовної реалізації <i>DAHR</i> в сурах мекканського періоду.....	26
Висновки до розділу	45
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50

ВСТУП

Вічність в світосприйнятті різних народів світу завжди постає як багатогранне, комплексне, а подекуди і спірне поняття. Саме ця багатогранність створює цікавий контраст, на який вказує ізраїльський філософ Іцхак Меламед: «Протягом двох з половиною тисячоліть історії західної філософії ми знаходимо різноманітні концепції вічності, але, здається, одна чітка відмінність між двома поняттями вічності проходить через всю цю довгу історію: вічність як позачасове існування, на противагу вічності як існуванню в усі часи» [40].

Для мусульман головним джерелом формування уявлень про вічність є Коран – священна книга ісламу. Протиставлення, яке висвітлює І. Меламед наявне і в ісламській релігійній парадигмі, де вічність постає одночасно як буття поза часом і як шлях людського життя, смерті та потойбіччя, що підкоряється невпинному та невблаганному Часу, який араби називають *دَهْر* *DAHR*.

Відомий англійський арабіст Уільям Монтгомері-Уотт зазначає, що концепт вічності *DAHR* був наявний в картині світу арабів ще в доісламські часи, позначаючи джерело всіх подій в житті людини, як позитивного, так і негативного характеру [41, с.94-95]. З даруванням Корану, уявлення тогочасних мусульман про плин часу почали змінюватися, а концепт вічності став розвиватися, набуваючи нових смислів і способів реалізації.

Актуальність даної роботи обумовлена необхідністю дослідження функціонування концепту вічності *DAHR* в лінгвокультурній картині світу арабів, яка базується на коранічних засадах. Крім цього, як зазначила І. Колегаєва «дослідження вербалізованих концептів на сьогоднішній день є магістральним напрямком лінгвокогнітивістики» [6, с.122] а тому наша наукова розвідка сприяє розвитку лінгвокогнітивістики в галузі українського

сходознавства. Малодослідженість цієї теми на теренах українського та світового сходознавства становить **наукову новизну** цієї роботи та підтверджує її актуальність.

Мета нашого дослідження полягає у визначенні особливостей мовних засобів вербалізації концепту вічності *DAHR* в Корані на рівні окремих мовних одиниць – лексем, словосполучень, а також на рівні найменших структурних одиниць коранічного тексту – аятів.

Досягнення нашої мети потребує виконання наступних **завдань**:

- 1) визначити сутність терміну «концепт» та мовні засоби його репрезентації;
- 2) окреслити концептосферу функціонування *DAHR* в історичних рамках проголошення та фіксації коранічних одкровенень;
- 3) сформулювати сутність концепту вічності *DAHR* та його смислів;
- 4) вибрати сури, в яких наявна чітка вербалізація концепту *DAHR*;
- 5) виявити мовні одиниці, які репрезентують концепт вічності *DAHR*;
- 6) змоделювати номінативне поле концепту *DAHR*;
- 7) порівняти способи вербалізації цього концепту на основі хронологічної класифікації сур;
- 8) за відсутності українського перекладу сур, в яких наявна мовна реалізація концепту *DAHR* в доробку В. Рибалкіна та Я. Полотнюка, здійснити власний переклад аятів, де наявні актуальні мовні одиниці.

Об'єктом нашого дослідження виступають коранічні сури трьох мекканських періодів за класифікацією Т. Ньольдеке, тематика яких актуальна для концепту *DAHR*. Оскільки мединські сури за визначенням А. Кримського містять багато «суто законодавчих, які вказують на порядок проведення обрядів, цивільних, чи кримінальних настанов» [7, с.185], вони не є актуальними для тематики абстрактного концепту вічності. Таким чином, нами були розглянуті сури “Кров’яний згусток”, “Сонце”, “Згортання”, “Зоря”,

“Вістка”, “Воскресіння”, “Жахлива Подія”, “Щирість віри”, “Людина”, “Аль-Хіджр”, “Йа Сін”, “Розрізнення”, “Схилені на коліна”, “Йунус” та “Сотворитель”.

Предметом дослідження є мовні одиниці – лексеми, словосполучення, а також найменші структурних одиниці коранічного тексту – аяти, які реалізують концепт *DAHR*.

З метою вирішення поставлених завдань, нами були використані такі **методи**:

- описовий метод допоміг нам визначити термін «концепт», його складники та спосіб утворення номінативного поля;
- метод історичного аналізу був застосований в дослідженні процесу формування концепту *DAHR* в картині світу арабів та його подальшого вираження в Корані;
- філологічний метод був використаний для визначення семантичного поля лексеми «دَهْر – *dahr*», аналізу її етимології та додаткових смислів;
- метод суцільної вибірки допоміг нам виокремити лексичні та фразеологічні мовні одиниці, що реалізують концепт *DAHR*, із суцільного тексту сури;
- метод компонентного та концептуального аналізу дав нам змогу визначити важливі когнітивні ознаки концепту *DAHR* на основі семантики виокремлених мовних одиниць та аятів;
- структурний метод був залучений для смислового аналізу виділених мовних одиниць в ширшому структурному та семантичному контексті коранічного тексту;
- метод художнього перекладу був застосований нами у випадку відсутності в доробку В. Рибалкіна, або Я. Полотнюка українського перекладу сур, в яких наявні мовні одиниці, що вербалізують концепт *DAHR*.

- компаративний метод використовувався в сфері порівняння способів реалізації концепту вічності в рамках хронологічного розподілу сур в Корані за Т. Ньольдіке;
- метод узагальнення і систематизації дав нам змогу систематизувати результати нашого дослідження, встановити зв'язок між смислами концепту *DAHR*, та тими мовними одиницями, які його репрезентують, а також виявити закономірності в способах цієї репрезентації в розрізі хронологічної класифікації сур.

В ході дослідження ми використовували наукові праці, які розглядають поняття «концепт», його значення та засоби вербалізації, питання вічності, часу та долі, як елементів семантики лексеми-номінанту концепту *DAHR*. Зокрема, ми зверталися до праць таких авторів як О. Селіванова [15], М. Полюжин [10], І. Голубовська [4], У. Монтгомері-Уотт [41], [24], Р. Белл [24], Дж. Айдельман Сміт [33], І. Язбек Хаддад [33], Т. Ньольдеке [42], А. аль-Аббасі [20], А. Ю. Кримський [7], В. С. Рибалкін [12], [13], [14] та інших.

Практичне значення нашого дослідження полягає в можливості використання його результатів для подальшого вивчення мовної реалізації концептів як в Корані, так і в інших сакральних текстах, особливо тих, що належать до авраамічних релігій. Оскільки здійснений нами переклад коранічних аятів з арабської на українську спирається не лише на текст оригіналу, а й на праці ісламських екзегетів, він може бути застосований для доповнення вже існуючого перекладацького доробку в сфері кораністики та подальшого її розвитку на теренах українського сходознавства.

Апробація результатів дослідження. Основні положення нашого дослідження були представлені та опубліковані у збірнику тез в рамках VII Всеукраїнських наукових читань за участю молодих учених «Філологія XXI століття: нові дослідження і перспективи» та опубліковано тези.

Структура роботи. Ця робота складається з двох розділів. В першому подаються теоретичні положення, які допомагають нам створити базу для подальшого аналізу. Зокрема визначається поняття «концепт», мовні засоби його вербалізації, а також вивчається формування концептосфери *DAHR* в рамках рінньоісламської картини світу арабів. В другому розділі досліджується семантика лексеми-репрезентативу концепту *DAHR* та здійснюється аналіз вибраних аятів з трьох мекканських періодів. Вибудовується ядро та периферія концепту *DAHR* на понятійному та лексичному рівнях.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Визначення терміну «концепт» у лінгвістичних дослідженнях та мовні засоби його вербалізації

Перед тим як розпочати дослідження мовної реалізації концепту, ми маємо встановити сутність цього терміну. Більшість мовознавців сходяться на тому, що концепт є базовою одиницею когнітивної лінгвістики або лінгвокультурології. Проте це поняття настільки цікавило дослідників, що виникла навіть відносно молода дисципліна когнітивної лінгвістики – лінгвоконцептологія, основною метою якої є опис концептів і мовних засобів їхньої репрезентації [11, с.84].

На думку О. Хорошун, при формуванні дефініції концепту науковці лінгвокультурологічної галузі спираються в першу чергу на «факт етнокультурної обумовленості», в той час як фахівці сфери когнітивної лінгвістики акцентують увагу на «ментальну сутність концепту, його приналежність до сфери свідомості індивіда» [17, с.158]. Тобто для комплексного розуміння конкретного концепту, необхідно встановити зв'язок між культурологічними чинниками його формування та тим ментальним утворенням в людській свідомості, що «викристалізувалося» під впливом цих чинників.

У курсі лекцій «Актуальні проблеми сучасної лінгвістики» І. Голубовська та І. Корольов наводять трактування О. Кубрякової, яка вважає концепт «одиницею ментального лексикону (*lingua mentalis*) людини, що виступає своєрідним посередником між словами та навколишньою дійсністю – культурним середовищем існування людини» [4, с.26]. Схожу ідею знаходимо у філологині Ю. Шарапановської, яка посилаючись на формулювання Д. Ліхачова, визначає концепт як наслідок зіткнення

словникового значення слова з особистим досвідом людини по відношенню до об'єкта, який це слово описує [18, с.97-98]. Шарапановська узагальнює основні характеристики концепту наступним чином: «концепт здатен формувати й зберігати знання про світ, відбивати результати пізнавальної діяльності людини; концепти як одиниці мисленнєвого рівня існують у вигляді певних інформаційних елементів; мова є засобом формування, вербалізації концептів у людській свідомості; в процесі творення концептів допоміжними джерелами постають чуттєвий досвід, практична діяльність, наочність» [там само]. Цікаво, що мова одночасно постає засобом формування і вербалізації концепту. З цього твердження можна вивести послідовність, у якій ті мовні одиниці, які надають первинне найменування певному явищу, предмету чи ознаці, сприяють подальшому його розвитку в свідомості соціуму. Це, в свою чергу, розширює семантичне поле вже існуючих одиниць лексики, що вербалізують певний концепт, а також збагачує мовні засоби його репрезентації. В нашій роботі ця закономірність буде проілюстрована на прикладах реалізації концепту вічності в діапазоні від однієї лексеми, до цілих аятів.

Повертаючись до дефініцій концепту, варто згадати точку зору О. Селіванової, згідно з якою концепт є «інформаційною структурою свідомості» та «одиницею пам'яті, яка містить сукупність вербальних і невербальних знань про об'єкт пізнання» [15, с.410]. В своєму дослідженні вона також узгоджує лінгвокультурний та лінгвокогнітивний підхід до тлумачення концептів, звертаючись до думки У. Карпенко-Іванової, згідно з якою «концепт як ментальне утворення у свідомості індивіда є виходом на концептосферу соціуму, на культуру, а концепт як одиниця культури є фіксацією колективного досвіду, який стає надбанням індивіда» [15, с.411].

Тобто концепт формується в межах колективної картини світу певного соціуму, яка відбивається в індивідуальній свідомості його членів.

У визначенні Карпенко-Іванової ми зустрічаємо поняття «концептосфера». Дослідниця Н. Плотнікова пояснює концептосферу як «фрагмент концептуальної картини світу, сформований на основі уявлень людини та репрезентований сукупністю одиниць пам'яті (концептів), які групуються за тематичною ознакою» [8, с.92]. На більш глобальному рівні, Н. Плотнікова зауважує, що концептуальна картина світу вербалізується за допомогою мовної картини світу [8, с.91]. Отже, для повноцінного вивчення концепту, ми маємо окреслити концептосферу, до якої він належить. Тому в наступному розділі цієї роботи будуть розглянуті уявлення про вічність в ранньоісламській картині світу арабів.

З метою правильного тлумачення терміну «концепт», варто приділити увагу його відмінності від терміну «поняття». Дослідниця О. Джеріх відносить термін «поняття» до логіки та філософії, а «концепт» – до лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики та психології. [5, с.62]. Тим не менш, часто ці галузі переплітаються, і в такому разі, О. Джеріх виділяє сильніше емоційне забарвлення концепту, вбачаючи його більш «об'ємним» елементом мислення, що складається з серцевини – «поняття», на яку нашаровується «культурно-етнічний компонент» [там само]. Диференціюючи «поняття» та «концепт» М. Полюжин зауважує, що на відміну від конкретності поняття, концепти «реконструювалися недостатньо вираженим ступенем упевненості – звідси й дифузність, гіпотетичність та розмитість їхніх змістових ознак» [10, с.215]. Таким чином, поняття постає чітко сформованою одиницею свідомості носіїв певної культури, в той час як концепт, являє собою поняття, навколо якого утворилися додаткові пласти етнокультурного досвіду, надавши йому емоційного забарвлення та розмивши конкретність його змісту.

Розглядаючи складники концепту, ми знову звернемося до точки зору М. Полюжина, який виділяє взаємозв'язок ціннісного та соціального компонентів. На його думку сама наявність слова на позначення концепту підтверджує його цінність для людини, а оскільки ця цінність завжди соціальна, то в мовних одиницях, що вербалізують концепт завжди присутня соціальна складова [10, с.218]. Дослідник також зазначає понятійний елемент, що «формується наявною інформацією про реальний або уявлюваний об'єкт, [...] слугує основою для утворення концепту»; та образний елемент, що «міститься в словах чи висловах, які вжиті в переносному значенні, вирізняються своєю силою, яскравістю, барвистістю тощо; до них належать метафори, метонімії, епітети та інші тропи» [там само].

Схожий підхід знаходимо у праці О. Шевченка, який, посилаючись на твердження С. Воркачева, виокремлює три складники концепту: понятійний, образний та значущий (ті етимологічні та асоціативні характеристики концепту, які визначають його місце в лексико-граматичній системі мови) [19, с.130]. Отже, образний та значущий складники концепту безпосередньо відносяться до його мовної репрезентації, в той час як ціннісний, соціальний та понятійний компоненти створюють інформаційну структуру, на основі якої відбувається ця репрезентація.

Крім цього, в дослідженні О. Газуди наводиться погляд Р. Фрумкіної, яка пропонує розглядати концепт як «структуру, яка має ядро і периферію, де ядро концепту становлять словникові значення лексеми (план змісту), а периферію – суб'єктивний досвід, різні прагматичні складники лексеми, конотації й асоціації» [3, с.41].

Ця позиція набуває розвитку в контексті номінативного поля – сукупності мовних засобів, за допомогою яких вербалізується концепт. Науковці С. Сорокін та Є. Безручко вказують на неоднорідність

номінативного поля концепту, виражену співвідношенням його ядра – прямих номінацій безпосередньо самого концепту, та периферії – номінації окремих когнітивних ознак концепту, що розкривають його зміст та ставлення до нього в різних комунікативних ситуаціях [16, с.247]. Характеризуючи номінативне поле, Сорокін та Безручко зазначають, що воно може бути обширним, або обмеженим, а його побудова передбачає «встановлення та опис сукупності мовних засобів, які номінують концепт і його окремі ознаки» [там само]. Цією дуальністю пояснюється різниця в підході до побудови номінативного поля. На думку вчених, дослідник може обмежитися «виявленням лише прямих номінацій концепту – ключового слова та його синонімів – це веде до побудови ядра номінативного поля»; а може «виявити все доступне дослідникові номінативне поле концепту, включаючи найменування різних окремих ознак концепту [...] шляхом аналізу контекстів, у яких досліджуваний концепт номінується» [там само]. В дослідженні концепту *DAHR*, ми будемо будувати обширне номінативне поле, вивчаючи ядерні лексеми та синоніми, а також найменування окремих когнітивних ознак, притаманних цьому концепту,

Варто також приділити увагу тим вченим, чий науковий інтерес проявлявся в дослідженні концептів в арабській мові. Український дослідник О. Богомолів вивчав такі концепти, як *ZULM* [26], *FITNA* [1], *ŠABĀB* [27] та *IRADA(T) ASH-SHA‘B* [2]. Слід зазначити дисертацію кувейтської вченої та поетеси Н.А. Ідріс на тему «Концепт смерті та його розвиток в сучасній арабській поезії» [34], дослідження лінгвіста З. Мааледжа «Концептуалізація часу в туніському діалекті арабської мови» [37], а також таджикської філологині М. Давлатмірової «Вербалізація макроконцепту “Доля” в арабських казках “Тисяча й одна ніч”» [30].

Отже, «концепт» являє собою інформаційну ментальну одиницю, закріплену в свідомості певного етносу та індивідів, що до нього належать.

Його серцевину становить поняття, на яке нашаровується асоціації та ознаки, обумовлені культурним середовищем, в якому воно функціонує.

Для дослідження вербалізації концепту вічності *DAHR* ми маємо проаналізувати його складові: ціннісну, соціальну, понятійну, образну та значущу, а також побудувати номінативне поле концепту на основі вивчення його вищезазначених компонентів та концептосфери. Це дозволить нам визначити ядро та периферію концепту *DAHR* в Корані.

1.2. Поняття вічності в Корані та ранньоісламській картині світу арабів.

В попередньому розділі ми з'ясували, що мовна об'єктивізація концепту тісно пов'язана з етно-культурною картиною світу соціуму, в якому сформувався цей концепт. Саме через те, що концептосфера на ряду з понятійним, ціннісним та соціальним компонентами концепту виникає та розвивається під впливом культурних чинників, ми маємо дослідити утворення та функціонування концептосфери *DAHR* в картині світу ранньоісламського арабського соціуму.

В уявленнях про вічність в світосприйнятті тогочасних арабів (640-900 р. н.е.) [39], це поняття нерозривно пов'язано з категорією часу. Але як в епоху раннього ісламу араби сприймали плин часу, як його вимірювали? Ще з часів доісламської Аравії, це питання вирішувалося через спостереження за світилами – Сонцем та Місяцем. В добу Джагілії та раннього ісламу ці небесні тіла відігравали ключову роль у вимірі часу, прогнозі погоди та навігації кочових арабів та їхніх торговельних караванів [50]. Навіть в сучасному світі, саме за положенням Місяця щодня встановлюється час для п'ятикратної

молитви – одного з 5 стовпів ісламу. Більше того, на русі цього небесного тіла засновується мусульманський календар, за яким визначають дати найважливіших для ісламу релігійних подій – свят Ід-аль-Фітр та Ід-аль-Адха, а також посту в священний місяць Рамадан.

Як зазначає дослідник Томас Циммерман, «Час, його розрахунок та абстракція в (ранньому) ісламі жорстко базувалися на хронології руху Місяця. А оскільки будь-які модифікації, або коригування задля гармонізації цієї хронології із сонячно-орієнтованою концепцією року були теологічно забороненими, мусульманська хронологія набула досить унікального та сакрального виміру» [48, с.9].

Циммерман припускає, що така кореляція Місяця із концепцією часу в парадигмі тогочасних арабів мала два основних чинника: «еко-соціальний» та «ідеологічний». Перший був пов'язаний з природними умовами та кліматом Аравійського півострова, який змушував кочові племена та торговельні каравани проходити більшу частину свого шляху після заходу сонця, коли температура падала. В таких умовах Місяць, видимість якого була відмінною, слугував компасом для кочівників. Це збільшувало його значущість в повсякденному житті арабів і сприяло тому, що, на відміну від західної календарної системи, ісламський календар надавав перевагу Місяцю, а не Сонцю як інструменту обчислення часоплину [48, с.5].

Другий «ідеологічний чинник» Циммерман пов'язує із «святістю» Місяця, яка сформувалася в контексті теологічного догмату в ісламі. Щоб проілюструвати цей аргумент він наводить 4 сури із Корану, в яких, на його думку, Місяць характеризується та визначається як «повелитель часу»: 10-а сура “یونس – Юнус”, 36-а сура “یس – ЙаСін”, 6-а сура “الأنعام – Аль-Ан'ам” та 9-а сура “التوبة – Ат-Тауба” [там само].

Одна з головних цілей використання концепту *DAHR* в Священній Книзі мусульман проілюстрована в хадісі Абу Гурейри (أَبُو هُرَيْرَةَ). Він переказує слова Пророка: «Аллах, Всевишній і Славетний, сказав: «Син Адама ображає Мене, проклинаючи час «*ad-dahr* – الدَّهْرُ», адже Я є час – Я чергую ніч із днем»» [43]. Пов'язуючи цей хадіс із вище наведеною інформацією про важливу роль Місяця в світосприйнятті мусульман, ми можемо дійти висновку, що хоча рух світил мав практичне значення для розуміння арабами часоплину, в релігійному контексті цей феномен наводиться для возвеличення Аллаха як володаря часу.

Цікавий аргумент з цього приводу наводить дослідниця Абір А. аль-Аббасі. На її думку: «Більшість коранічних сур, які посилаються на космос, мають на меті підкреслення двох суттєвих фактів: існування одного Всемогутнього Бога – Творця всього суцього; та існування життя після смерті із Судним днем. Ті, хто заперечують тілесне воскресіння, мають побачити знак спроможності Творця до воскресіння мертвих в створенні небес над ними» [20, с.39]. Отже, щоб розглянути мовну реалізацію концепту вічності в Корані, ми маємо звернути увагу на ті сури, які посилаються на генезис Землі та неба. Хоча їхньою основною метою є утвердження божественної всемогутності, тут маніфестується першопричина виникнення світу, тобто своєрідна точка відліку часу.

Крім цього, мовна репрезентація Судного дня також є актуальною для вербалізації *DAHR*. Це пояснюється тим, що в проміжку між створенням світу, в якому протікає людське життя і до потрапляння в потойбіччя після смерті, Судний день являє собою ключову та обов'язкову точку переходу, з якою має стикнутися кожна людина. Тобто він є перетином понять вічності, часу та фатуму в ісламській релігійній парадигмі.

Беручи до уваги той факт, що предметом нашого дослідження є коранічний текст, ми маємо глибше зрозуміти концепції вічності та часу саме з точки зору ісламської теології та філософії. В цьому контексті варто звернутися до такого її напрямку як калам (كلام). За визначенням, калам – це «процес систематичної теології або, в ширшому розумінні – загальна традиція коментування та тлумачення ісламської доктрини, яка може включати наведення філософських аргументів для підтримки елементів релігійної доктрини. Ті, хто практикував калам були відомі як мутакалліми» [25].

Іракський філософ та фізик Мохаммед Басіль Ат-Таїї, зазначаючи великий вплив грецьких філософів на мутакаллімів, окреслює п'ять основних принципів, пов'язаних із створенням світу, концепціями часу та вічності, на яких базувався цей філософсько-теологічний напрям. А саме: тимчасовість, складеність з окремих часток, постійний процес творіння, індетермінізм та інтеграція простору і часу [22, с.124-125]. Ат-Таїї підсумував ці принципи у відношенні до поняття часу наступним чином: «Час – це вимірна тривалість між подіями; він не має значення без подій і без існування Всесвіту. Час взаємопов'язаний з простором. Час є відокремленим, складеним, з окремих неподільних моментів. Час залежить від спостерігача. Абсолютного часу і абсолютного простору не існує» [22, с.131].

Ці засади ісламського каламу перегукувалися з ідеями одного з найвідоміших ранніх ісламських філософів – аль-Кінді. Описуючи позицію аль-Кінді з приводу вічності, дослідник Пітер Адамсон наголошує на відмінності його ідей від бачення Арістотеля: «Арістотель стверджував, що небеса мають бути вічними, оскільки вони мають досконалий круговий рух і тому не створені з жодного з чотирьох тлінних елементів нашого нижнього світу. Аль-Кінді ж вважає, що небеса створені з незнищеного п'ятого елементу, додаючи, що вони, незважаючи на це, спочатку були створені Богом

і мають початок у часі. Космос обмежений у просторовій величині, стверджує аль-Кінді, тому ніщо, визначене космічним простором не може бути нескінченним. Оскільки час є однією з речей, що визначаються цим простором, час має бути кінцевим; тому світ не вічний» [21].

Інтерес аргументів мутакалімів та аль-Кінді для нашої роботи полягає в тому, що вони базувалися на коранічних засадах і тому допомагають нам визначити яким чином ідея вічності та категорія часу, що їй належить, представлені в Корані. По-перше, прослідковується чітка лінійність часоплину, адже підкреслюється можливість виміряти час та його кінцевість. Це означає, що ми можемо виокремити початок та кінець хронологічної лінії в Корані і проаналізувати ті мовні одиниці, які її створюють.

Зважаючи на те, що час в парадигмі мусульман є кінцевим, а вічність існує за межами людського буття, доцільним буде розглянути бачення смерті та потойбічного життя в ісламі. Цікаве порівняння уявлень про смерть між арабами епохи Джагілії та пізнішими мусульманами зробили Джейн Айдельман-Сміт та Івон Язбек-Хаддад. Вони зауважують, що в доісламській концепції вічності, Бог, створивши людство, усунувся від втручання в людські справи і тому араби доісламської доби вважали, що життя підкоряється волі невблаганного фатуму, який встановлює хід подій, що не можуть бути змінені індивідуальними надіями, чи діями. Цей фатум розуміли як «абстрактний час (dahr, zamān) – рушійну силу, що визначала подальшу долю всіх людей» [33, с.2].

З приходом ісламу джагілійське бачення фатуму значно змінюється. Айдельман-Сміт та Язбек-Хаддад описують цю ситуацію таким чином: «Коран показує зовсім іншу картину життя і смерті. На зміну песимістичному світогляду, коли люди відчували себе під владою безособової сили, що неминуче веде їх до смерті, приходить концепція мети людського життя. Події

людської історії, як на індивідуальному плані, так і на плані суспільства, знаходяться в руках справедливого й милосердного Бога, а смерть – це не кінець, а перехід до нового та вічного існування» [33, с.3]. Таким чином, з виникненням ісламу уявлення про вічність зазнають трансформації, об'єднавшись з ідеєю єдиного всемогутнього Бога, чия воля визначає хід подій під час життя та після смерті.

Розглянувши сприйняття вічності та, невід'ємної від неї категорії часу в епоху раннього ісламу, ми можемо стверджувати, що понятійний, соціальний та ціннісний компоненти концепту *DAHR* ґрунтуються на поняттях часу та долі, які підпорядковуються всеосяжній владі Аллаха. Щодо концептосфери, вона включає в себе не тільки вищезазначені категорії, а й космос, як нетлінне творіння Бога та Страшний Суд як неминучий перехід від життя до смерті.

Висновки до розділу I

Визначення сутності терміну «концепт» та мовних засобів його вербалізації надало нам змогу чітко окреслити структуру та стадії нашого дослідження. В першу чергу, необхідно було виокремити та пояснити складові компоненти концепту *DAHR*, які створюють його ядро, а саме понятійний, соціальний та ціннісний компоненти. Оскільки концепт існує в свідомості носіїв певної етнокультурної картини світу, були проаналізовані уявлення про вічність арабського соціуму доби раннього ісламу. Таким чином було встановлено, що ядро концепту *DAHR* формують поняття вічності, часу та долі. Крім цього, була окреслена і концептосфера *DAHR*, яка включає в себе не тільки ядерні, а й асоціативні поняття, що формують периферію концепту: Судний день, космічні феномени, смерть.

Оскільки ми досліджуємо мовну реалізацію концепту вічності саме в Корані, варто відмітити неможливість її розгляду поза межами релігійних уявлень. Беручи до уваги інформацію, наведену в попередньому розділі, можна стверджувати, що головна мета вербалізації *DAHR* в Корані – це підкреслення Всемогутнього Бога та його влади над вічністю.

РОЗДІЛ II. ЕВОЛЮЦІЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОНЦЕПТУ *DAHR* В КОРАНІ

2.1. Семантичне поле лексеми *DAHR* та її етимологія

Ядерною лексемою концепту вічності, яка повною мірою репрезентує його смисли є *دَهْر*. Тим не менш, мовна специфіка *DAHR* як концепту в Корані полягає в тому, що це слово зустрічається там всього двічі – в сурах *الجاثية* (*Al-Jathiya* – “Схилені на коліна”) та *الإنسان* (*Al-Insan* – “Людина”). Відтак, наше дослідження концентрується не стільки на ядрі концепту, вираженого однокореневими чи синонімічними мовними одиницями, а на образному компоненті концепту та його периферії, що втілюється різними тропами.

Причина нашого вибору лексеми *دَهْر* пояснюється її широким семантичним полем, що здатне охопити багатогранні понятійні категорії концепту вічності. Саме тому, незважаючи на те, що в Корані вербалізація цього концепту відбувається головною мірою через периферійні мовні одиниці, вивчення семантичного поля лексеми *دَهْر* дозволить нам визначити її семантику як концепту.

Словник *المعاني* (*al-Ma'āni*) дає наступні значення цієї лексеми: «Період часу настільки довгий, що його неможливо виміряти – еон; вік; покоління; тривалість життя», «час», «епоха», «доля», «фатум», «Час (в ісламі)» [38, с.1]. Цікаві відтінки значень проявляються при аналізі словосполучень, а також спільнокореневих слів. Наприклад «أَبَدَ الدَّهْرُ – назавжди», «بَنَاتُ الدَّهْرِ – нещастя, катастрофи» [там само], «تَصَاريفُ الدَّهْرِ – перипетії долі», «تَقْلِبَاتُ الدَّهْرِ – злети та падіння» [38, с.2], «أَخْنَى عَلَيْهِ الدَّهْرُ – руйнувати, згубити, бити (тобто коли доля руйнує щось, завдає шкоди комусь/чомусь – прим.авт.)» [38, с.3], «أَكَلَ عَلَيْهِ الدَّهْرُ – мертвий (дослівно: «його з’їла та випила доля» – прим.авт.)» [38, с.4], «تَدَهُّوْرٌ – занепад, падіння, деградація, розпад» [38, с.5], «تَدَهُّوْرٌ – бути кинутим, знесеним, падати вниз», «دَهْوَرٌ – падати, перекидатися, повалити» [38, с.6].

В контексті етимологічного аналізу, ми звернемося до однієї з засад кувейтської граматичної школи, яка вважала, що масдар (مَصْدَر) походить від дієслова (فِعْل), тобто що саме дієслово, а не іменник є первинним в етимології слова. З наведених вище значень можна побачити, що дієслова, які містять трилітерний корінь ر – ه – د означають фізичне падіння, з чого ми можемо зробити припущення, що подальші негативні дефініції, набуті лексевою دَهْرٌ походили саме з цього смислу. Більше того, з наведених у попередньому параграфі визначень очевидно простежується похмурий відтінок, який слово دَهْرٌ набуло в соціальній парадигмі арабів. Це підтверджує той факт, що уявлення про вічність та плин часу в арабській картині світу мають досить песимістичні конотації.

Цікавий погляд з цього приводу наводить сучасний дослідник та філософ Л. Е. Гудман. Прослідковуючи видозмінення сприйняття часу та вічності в ісламському світі, він стверджує, що для арабських поетів доби Джагилії час був уособленням «фатуму, чи долі»; на нього нарікали як на джерело людських нещастя, адже сприймали як «персоніфікацію шкідливого чи руйнівного впливу, що символізував зміни, втрати та смерть» [31, с.138]. Порівнюючи це бачення з коранічною концепцією часу, Гудман підкреслює роль пророка Мухаммада як застерегача людей від морального занепаду, зазначаючи: «Час у Корані — це хиткий моральний відрізок історії (moral span of history), який знаходиться між судом і творінням. Тут ми діємо, вибираємо і проходимо випробування з наслідками, що триватимуть вічність» [31, с.139].

Слід звернути увагу на однокореневий іменник دَهْرِي, який походить від دَهْرٌ. Словник Ганса Вера дає наступне визначення цього слова: «دَهْرِي – прихильник دَهْرِيَّة (dahrīyya) – матеріалістичного, атеїстичного вчення в ісламі; атеїст, вільнодумець» [46]. Вважається, що ті, хто слідує вченню دَهْرِيَّة (dahrīyya) – це невіруючі, які стверджують, що плин часу (دَهْرٌ) – це єдине, що

керує їхнім існуванням. [28] В коранічному контексті це відображається в 45-й сурі الجاثية, де прихильники *dahrīyūa* засуджуються за свої слова: «Немає нічого іншого, крім нашого нинішнього життя; ми вмираємо і живемо, і ніщо, крім плину часу, не знищує нас» (45:24) [там само]. Встановлення значення *دَهْرِيَّة* (*dahrīyūa*) допоможе нам краще зрозуміти смислові аспекти 45-ї сури Корану, яка буде проаналізована в пізнішому розділі цієї роботи.

Для глибшого розуміння понятійної складової концепту *DAHR*, варто розглянути положення, які у своїй книзі “القَبَسَات” (*Al-Qabasāt*) висунув ісламський філософ 16-17 століть Мір Дамад. Іранський вчений Мехді Амінразаві в своїй праці «*Mir Damad's Concept of Time*» пояснює їх наступним чином: «Для Міра Дамада час можна поділити на три онтологічні сфери, або підрозділи: *sarmad* (трансцендентний), *dahr* (вічний) і *zaman* (тимчасовий)» [23, с.239]. Амінразаві зазначає вплив ідей Ібн Сіні на філософію Міра Дамада, особливо у взаємодії між трьома сферами часу: «Взаємодія між непорушним та непорушним (*al-sarmad*). Взаємодія між непорушним та змінним (*ad-dahr*). Взаємодія між змінними та змінним (*az-zaman*)» [там само]. Мір Дамад розрізняє категорії *az-zaman* та *ad-dahr* вказуючи на те, що *dahr* – це невидима сила, а істоти, які мають матеріальне втілення знаходяться в межах часу (*az-zaman*), одночасно будучи тісно пов'язаними з *ad-dahr* (*ma'a az-zaman*) [23, с.241]. Тобто ми можемо дійти висновку, що *DAHR* є невидимою силою, яка стоїть над тлінним матеріальним світом, водночас поєднуючи його з трансцендентним та вічним.

Важливим компонентом смислів концепту *DAHR* також виступає поняття долі, адже ідеї вічності та часу нерозривно з ним пов'язані. З коранічної точки зору, концепція долі відноситься до віри у всемогутність Аллаха, який є володарем усього суцього і всіх процесів, які відбуваються в світі. Дослідник Ахмад Т. Карамустафа зазначає, що питання про

передбаченість було і досі лишається причиною дебатів між мусульманськими філософами та теологами [35, с.185]. Він наводить декілька коранічних термінів, пов'язаних з ідеями долі та фатуму, з-поміж яких є «قضاء – *qaḍā* “вирішувати, судити”» та «قَدَّرَ، قَدَّرَ – *qadara/qaddara* “вимірювати, визначати”», пояснюючи їхнє використання в Корані наміром підкреслити силу Бога як Творця, а також передати ідею того, що «Бог вимірює та наказує своєму творінню, адже незважаючи на Його безмежність і нескінченність, все інше є обмеженим і визначеним» [там само]. Таким чином, очевидним стає використання концепцій, дотичних за змістом до *DAHR* в Корані, задля наголошення на всемогутності Бога та всеосяжності його волі.

Отже, проаналізувавши семантичне поле та додаткові, більш глибокі значення лексеми *دَهْر*, ми сформуваємо понятійне ядро концепту. В першу чергу *DAHR* – це вічність, Час, доля, фатум. Тобто ми будемо виокремлювати ті мовні одиниці в коранічних сурах, які вербалізують ці значення.

2.2. Способи мовної реалізації *DAHR* в сурах різних періодів

Ранньомекканський період

В нашому дослідженні буде використана хронологічна класифікація коранічних сур, розроблена Теодором Ньольдеке, адже саме класифікація Ньольдеке, набула найширшого визнання серед західних вчених. За цим розподілом більшість сур (90 із 114) належать до трьох мекканських періодів. Сури мединського періоду не є актуальними для нашої наукової розвідки, зважаючи на їхню юридично-етичну тематику, яка іде врозріз з абстрактністю концепту *DAHR*.

Варто також відмітити специфіку коранічного тексту, яка полягає у відсутності когерентності. Видатний сходознавець Агатангел Кримський, посилаючись на хадіси, називає частини Корану на момент їх збору Зейдом саме «віршами», а не сурами, адже вони ще не набули завершеної форми і одкровення були розподілені досить хаотично [7, с.176]. Беручи до уваги цей фактор, в нашій роботі будуть представлені не цілі сури, а окремі аяти, які містять актуальні для вербалізації концепту *DAHR* мовні одиниці.

Найбільша кількість сур (48 із 114) за класифікацією Т. Ньольдеке відноситься до 1-го, або ранньомекканського періоду. Сам Ньольдіке зауважує, що «своєрідним, але характерним явищем сур цього періоду є велика кількість заклинань, якими Мухаммад нібито підтверджує правдивість своїх звернень, особливо на початку сури» [42, с.63].

Найпершим одкровенням Мухаммада вважається 96-а сура *العلق* (*Al-Alaq*) – “Кров’яний згусток”):

أَفْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (1) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ (2) إِنَّ إِلَهِي رَبِّكَ الرَّجُوعِي (8)
[Qur’an 96:1-2,8]

*Читай! Во ім'я Господа твого, Який сотворив (1) сотворив людину із кров'яного згустку
(2) Однак на неї ще чекає повернення до Господа твого! (8)
[Коран 96:1-2,8]
(переклад В. С. Рибалкіна) [12, с.156]*

В цій сурі основними мовними одиницями, через які відбувається вербалізація категорії часу, що входить до понятійного ядра *DAHR*, є дієслово *خَلَقَ*(створювати), іменники *الرَّجُوعِي*(повернення) та *عَلَق* (кров’яний згусток), де *عَلَق* та *الرَّجُوعِي* виступають як початкові точки людського буття, а *الرَّجُوعِي* як його кінець.

Однією з особливостей сур 1-го мекканського періоду, на яку вказують Р. Белл та В. Монтгомері-Вотт є внутрішній ритм, образність та починання з

клятв [24, с.131]. 91-а сура *الشَّمْسُ* (*Ash-Shams – “Сонце”*) чудово характеризує останнє твердження, адже в більшості своїй складається з клятв:

وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا (1) وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَّيَهَا (2) وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّيَهَا (3) وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا (4) وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَيْهَا (5) وَالْأَرْضِ وَمَا
طَحَّيَهَا (6) وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّيَهَا (7) فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا (8)
[Qur'an 91:1-8]

*Клянуся сонцем та його вранішнім світлом (1),
клянуся місяцем, що йде слідом за ним (2),
клянуся днем, що осяває [землю] (3),
клянуся ніччю, що її покриває [морозом] (4),
клянуся небом і Тим, хто спорудив його (5),
клянуся землею та Тим, хто розпростер її (6),
клянуся душею та Тим, хто урівняв її (7),
вселивши в неї розпусту й благочестя! (8)
[Коран 91:1-8]
(переклад В. С. Рибалкіна) [12, с.160]*

Відомий факіг 12 ст. Імам аль-Касані стверджував, що в доісламські часи араби присягали на все, що було гігантським, приносило величезну користь і вважалося небезпечним, в тому числі на Землю, Сонце, Місяць, ніч і день [47]. В сурі *الشَّمْسُ* якраз наявні клятви світилами, днем, ніччю та Богом. Тобто клятва Аллахом, на позначення якого в цьому випадку використовується частка *ما*, підкреслює той факт, що небесні тіла і все на Землі були створені ним і йому підкоряються. Тому концепт вічності тут втілюється через лексеми *الشَّمْسُ* – сонце, *القَمَر* – місяць, *النَّهَار* – день, *اللَّيْلِ* – ніч, *السَّمَاء* – небо, *الأَرْض* – земля та *نَفْس* – душа, адже вони позначають нетлінні, вічні речі, що створені та підвладні лише Богу.

Можна також стверджувати, що концепт *DAHR* в сурі *الشَّمْسُ* наявний не лише на рівні окремих слів, а й на рівні цілих аятів, оскільки перші 4 з них описують одвічні цикли зміни дня та ночі, спричинені рухом Землі навколо своєї осі та рухом Місяця по своїй орбіті; в той час як наступні 4 аяти вказують на Аллаха як першоджерело всього сущого і його вічного володаря.

Клятви світилами, планетами та астрономічними явищами, що показують хід часу досить розповсюджені в Корані, при тому в сурах різної тематики. Наприклад, попередня 91-а сура після вищенаведених клятв розповідає про знищений народ самудян, що не послухавшись настанов пророка Саліха, вбили верблюдицю і накликали на себе гнів Аллаха [44]. Проте 81-а сура التَّكْوِير (At-Takwir – “Згортання”) має есхатологічний характер:

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ (1) وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ (2) وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ (3) وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ (10) وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ (11)
 وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِرَتْ (12) وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ (13) عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرَتْ (14) فَلَا أُفْسِمُ بِالْخُنَّسِ (15) الْجَوَارِ الْكُنَّسِ (16)
 وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ (17) وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ (18)
 [Qur'an 81:1-3, 10 -18]

Коли сонце загорнеться в морок (1) і зорі погаснуть (2), коли зрушаться гори (3) Коли сувої розгорнуться (10), коли небо буде зірване (11), коли пекло буде розпалене (12), коли рай буде наближено (13), тоді кожна душа дізнається, що вона собі вготувала (14). Та ні! Клянуся планетами (15), які плывуть, ховаючись вдень і з'являючись надвечір (16), і ніччю, що настає (17), і світанком, що дихає прохолодою (18)

[Коран 81:1-3, 10 -18]

(переклад В. С. Рибалкіна) [12, с.165]

В цій сурі зображуються події, що ознаменують настання Судного дня та кінця світу. Як і в попередній сурі, *DAHR* реалізується через лексеми, що позначають небесні тіла та астрономічні явища, як споконвічні цикли, що перервуться у визначений Аллахом час: الشمس – сонце, النجوم – зорі, السماء – небо, الجنس – планети, اللیل – ніч та الصباح – ранок. Крім цього, тут присутній інший земний символ вічності, який має бути зруйнований в День воскресіння, а саме الجبال – гори.

Як ми з'ясували раніше, ісламське сприйняття часоплину не завершується з настанням Судного дня. Час перетворюється у вічність в потойбіччі, а тому і концепт *DAHR* вербалізується через поняття, пов'язані з цим виміром. Цікавість полягає в тому, що в момент переходу в інший світ після смерті, відбувається чітке розмежування на праведників і грішників, що

спричиняє розбіжності у мовній репрезентації вічності для цих двох категорій. Момент переходу в 81-й сурі представлений 10-м аятом, де, спираючись на тафсір аль-Джалялейн¹ (الجلالين) ми визначаємо, що الصُّخْفُ позначає «صُخْفٌ الأعمال», тобто сувій вчинків людини, що вирішує її долю після смерті [52]. Ця доля втілюється через поняття الْجَحِيم – *некло*, або الْجَنَّة – *рай*. Оскільки смисл долі входить в семантичне поле *DAHR*, можна стверджувати, що лексеми الْجَحِيم, الصُّخْفُ та الْجَنَّة вербалізують цей смисл концепту.

53-а сура النَّجْم (An-Najm – “Зоря”) розкриває для нас нові грані у вираженні всемогутності Бога як Творця та володаря Часу. В النَّجْم також наявні звертання до конкретних небесних тіл для емоційного підсилення клятв:

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ (1) فَلِللَّهِ الْأَخْرُءُ وَالْأُولَىٰ (25) وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَىٰ (42) وَأَنَّهُ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا (44) وَأَنَّهُ خَلَقَ الزُّجُجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ (45) مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تُمْنَىٰ (46) ﴿وَإِنَّ عَلَيْهِ النَّسْأَةَ الْأُخْرَىٰ (47) وَأَنَّهُ هُوَ أَعْيَىٰ وَأَقْنَىٰ (48) وَأَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشَّعْرَىٰ (49)

[Qur'an 53:1,25,42,44-49]

Клянуся зорею, коли вона заходить. (1) бо [тільки] Аллаху належить життя прийдеши і перше! (25) Що у Господа твого - кінцевий рубіж. (42) Що Він є тим, Хто умертвляє і оживляє. (44) Що Він сотворив подружжя - чоловіка й жінку (45) З краплини сімені, коли вона витікала. (46) Що Йому належить друге створення. (47) Що Він є тим, Хто дарує багатство й усолоду. (48) Що Він - Владика Сіріусу (49)

[Коран 53:1,25,42,44-49]

(переклад В.С.Рибалкіна) [12, с.165-166]

Мовна реалізація всемогутності Аллаха в цих аятах одночасно виступає і реалізацією концерту вічності, що здійснюється на рівні іменників «الْأَخْرَةُ – прийдеши життя», «الْأُلَى – перше життя», «الْمُنْتَهَى – кінцевий рубіж», дієслів «أَمَاتَ – умертвляє», «أَحْيَا – оживляє», «خَلَقَ – сотворив», а також словосполученням «النَّسْأَةُ الْأُخْرَى – друге створення».

Варто звернути увагу, що Мухаммад в цій сурі присягається не світилами, небом, чи чергуванням дня і ночі, а конкретним сузір'ям та зіркою.

¹Тафсір аль-Джалялейн був написаний двома авторами – Джалалуддіном аль-Махаллі та Джалалуддіном ас-Суїті. «аль-Джалялейн» – граматична форма двоїни арабської мови, утворена від їхніх імен, дослівно означає «тафсір двох Джалялів».

Згідно з тафсіром ат-Табарі (الطبري) слово «النَّجْمُ» означає «сузір'я Плеяд» [51], а «Владикою Сіріуса» (رَبُّ الشَّعْرَى) Аллах іменується тому, що цій зірці араби поклонялися в епоху Джагилії [там само]. Відомо, що Пророк послуговувався доісламськими астрологічними знаннями у визначенні кращого дня для медичних процедур за положенням Місяця [45], але в сурі النَّجْمُ джагилійські вірування в могутність сузір'їв та зірок перетворюються на інструмент возвеличення Аллаха. Тобто в даному випадку лексемам «النَّجْمُ – Плеяди» та «الشَّعْرَى – Сіріус» надаються конотації сили та нетлінної вічності, як і світилам, якими часто присягався Мухаммад, а тому можна стверджувати, що вони також вербалізують *DAHR*.

Повертаючись до есхатологічних сур, варто згадати, що Судний день відіграє дуже важливу роль в ісламській хронології, адже позначає кінець земного буття і перехід до існування в раю, чи аду, тобто концепт вічності в уявленні мусульман ніби роздвоюється після цієї точки. Розглянемо 78-у суну Корану النَّبَأُ (*An-Naba'* – “Вістка”):

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهْدًا (6) وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا (7) وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا (8) وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا (9) وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا (10) وَجَعَلْنَا
 النَّهَارَ مَعَاشًا (11) وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا (12) وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَاجًا (13) إِنَّ يَوْمَ الْفُصْلِ كَانَ مِيقَاتًا (17) يَوْمَ يُفْفَخُ فِي
 الصُّورِ فِتْنَاتُ الْفُجَاءِ (18) وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا (29) إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا (31) حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا (32) ذَلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ فَمَنْ شَاءَ
 اتَّخَذْ إِلَيَّ رِبًّا مَّابِئًا (39) إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدُهُ وَيَقُولُ الْكَاوِرُ يَلِيَّتِي كُنْتُ تُرْبًا (40)
 [Qur'an 78:6-13, 17-18, 29,31,32,39,40]

Хіба не Ми зробили землю одром, (6) а гори – опорами? (7) І вас Ми створили парами. (8) А сон ваш зробили спочинком. (9) І ніч влаштували покровом, (10) а день зробили засобом прожитку. (11) І Ми спорудили над вами сім твердинь. (12) І створили палаюче світило. (13) День Суду визначено! (17) Того дня засурмять у сурму, і ви прийдете юрбами, (18) А Ми все порахували, записавши! (29) Для богобоязних будуть захистком (31) сади і виноградники, (32) Це – істинний День; хто захоче, обере собі шлях до Господа свого! (39) Ми попередили вас про близьку кару. У той день людина побачить, що натворили її руки, і скаже невірний: “О, якби-то я був прахом!” (40)

[Коран 78:6-13, 17-23, 29,31,32,39,40]

(переклад В.С.Рибалкіна) [13, с.142]

Початкові аяти представляють вже знайому нам картину створення світу Богом. Варто зауважити, що тут Аллах позначається першою особою

множини, а перший етап Сотворіння, тобто точка відліку Часу, який входить до семантичного поля *DAHR*, втілюється дієсловами «جَعَلَ», «خَلَقَ» та «بَنَى». Сонце, через яке також регулярно демонструється нетлінність божої могутності, представлено в цій сурі в метонімічній формі, де замість «شَمْسٍ» маємо «سِرَاجٍ – світильник, лампа». В сурі النُّبَأِ наводиться асоціація, яка конкретизує образ Судного дня, що входить до периферії *DAHR*. Сам День Суду позначається словосполученнями «يَوْمَ الْفَضْلِ», просто «يَوْمٌ» та «يَوْمَ الْحَقِّ», а фраза «يُنْفَخُ فِي الصُّورِ – засурмлять в сурму» в Корані стала настільки усталеною в контексті цієї події, що також може вважатися одним із засобів мовної реалізації концепту *DAHR*.

الْحَاقَّةُ مَا الْحَاقَّةُ (1) وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ (2) كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادُ بِالْقَارِ عَهُ (3) فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ (15) يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ (18) فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَذَا مَا إِقْرَأْتُ وَأَنَا كَاتِبُهُ (19) إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلْقٍ حَسَابِيَةٍ (20) فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ (21) فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ (22) وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يُلَيِّنُنِي لِمَا كُنْتُ بَاطِلًا وَالْمَأْمُورُ الْفَعْلُ (25) وَلَمْ أَدرْ مَا حِسَابِيَةٍ (26)
[Qur'an 69:1-3, 15, 18-22, 25,26]

Воскресіння з мертвих. (1) Що це таке — воскресіння з мертвих? (2) Як пояснити тобі, що це таке — «воскресіння з мертвих»? (3) Тоді мертві воскреснуть, (15) У той день ви з'явитесь перед очі Господа, і для вас відкриється потаємне. (18) А кому буде подано запис його вчинків у правицю його, то він скаже: «Ось вам, читайте книгу моїх вчинків! (19) Ось тут є перелік моїх добрих діл!» (20) І він житиме в розкошах (21) У горах райських кущах. (22) А кому буде подано запис його вчинків у лівицю, то він скаже: «Краще б мені не давали цей запис! (25) Я не знав, що такий буде перелік того, що я вчинив! (26)

[Коран 69:1-3, 15, 18-22, 25,26]
(переклад Я.Полотнюка) [9, с.114]

При порівнянні 78-ї сури з 69-ю *الحَاقَّةُ (Al-Nāqqa – “Воскресіння”)*, очевидними стають 3 паралелі. По-перше, спільнокореневість слів «حَقٌّ» в словосполученні «يَوْمَ الْحَقِّ» та «الحَاقَّةُ». «الحَاقَّةُ» в коранічному контексті перекладається як «воскресіння», або «неминучість», а оскільки воскресіння з мертвих має відбутися в День Страшного Суду, така кореляція стає зрозумілою.

Друга паралель – це посилення на запис людських вчинків, що в сурі النَّبَأُ позначається словосполученням «أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا», а в сурі الْحَاقَّةُ словом «كُتِبَتْ». Цей запис представляє собою певний “реєстр” часоплину на етапі земного життя та постає інструментом визначення долі в житті прийдешньому.

Третьою спільною рисою є визначення долі людини після переходу. Як вже зазначалось, тут відбувається роздвоєння подальшого неминучого шляху в потойбіччі. На праведників, кому запис його вчинків подається в праву руку чекають «حَدَائِقُ – (райські) сади» та «جَنَّةٌ عَالِيَةٌ – райські кущі», а грішникам, хто отримує цей запис в ліву руку, не уникнути кари «عَذَابٌ».

В 15-у аяті 69-ї сури Судний день позначається лексемою «يَوْمَئِذٍ», в той час як словосполучення «وَوَقَعَتِ الْوَارِثَةَ» перекладено Я. Полотнюком як «мертві воскреснуть», хоча дослівно в оригіналі написано «станеться подія». Це цікава перекладацька трансформація наявної метонімії, адже Ярема Полотнюк переклав сутність цієї «події» – воскресіння мертвих в день Страшного Суду.

Всі вищезгадані лексеми і словосполучення вербалізують концепт вічності, адже позначають ядерне для *DAHR* поняття долі, а також периферійне значення Страшний суду.

Дуже яскраво реалізовано смисл фатуму та неминучості в 60-у аяті 56-ї сури الْوَارِثَةَ (*Al-Wāqī'ah* – “Жахлива Подія”), який фактично цілком можна розглядати як мовну репрезентацію *DAHR*:

نَحْنُ قَدَرْنَا بَيْنَكُمْ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ (60)
[Qur'an 56:60]

Ми визначили для вас час смерті, і нікому не випередити Нас (60)
[Коран 56:60]
(переклад В.С.Рибалкіна) [13, с.150-152]

Мабуть, єдиним випадком, коли можна побачити вербалізацію концепту вічності на рівні цілої сури є الْإِخْلَاصُ (*Al-Ikhlās* – “Щирість віри”):

з попереднім періодом можна виділити більшу протяжність сур, стриманість, посилення на приклади з історії, підкреслення всемогутності Бога, а також меншу кількість клятв [24, с.131-132]. Ці особливості будуть впливати на способи вербалізації концепту вічності.

Розглянемо одну з лише двох сур Корану, в яких зустрічається лексема «دَهْرٌ». Це 76-а сура *الإنسان/الدهر* (*al-Insān/ad-Dahr* – “Людина/Час”). Слід відмітити, що назви сур з'явилися вже після смерті Пророка, а тому традиції їх іменування зазнали впливу різних культурних та мовних чинників. Через це 76-а сура має 2 назви [32].

هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَّذْكُوراً (1) إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعاً بَصِيراً (2) إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلًا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا (4) إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا (10) فَوَقَّيْهِمُ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَلَقَّيْهِمْ نَصْرَةً وَسُرُوراً (11) وَجَزَّيْهِمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا (12) عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا (18) إِنَّ هَؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذْرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا (27) نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ وَإِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا أَمْثَلَهُمْ تَبْدِيلًا (28) يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِنَا وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا (31)

[Qur'an 76:1-2, 4, 10-12, 18, 27-28, 31]

Чи не пройшов Час безвісності для людини? (1) Воістину, ми створили людину із змішаної краплини щоб випробувати її, дарували їй слух та зір. (2) Невіруючим же ми приготували ланцюги, кайдани та полум'я. (4) Від Господа нашого ми боїмося того безрадінного та лихого Дня. (10) Захистить їх Господь від зла Того дня та подарує їм блиск і радість. (11) Винагородить Він їх за терпіння [райським] садом та шовком; (12) джерело там, що зветься “Сальсабіль”. (18) Воістину, ці люблять швидкоплинне життя, полишаючи за собою Важкий День. (27) Ми створили їх та укріпили їхні суглоби, але якщо забажаємо, замінимо їх подібними їм. (28) Вводить Він тих, кого забажає в свою милість, а зловмисникам приготував болісну кару (31)

[Коран 76:1-2, 4, 10-12, 18, 27-28, 31]

(переклад наш)

Ібн Кясір роз'яснює в своєму тафсірі, що слово «الدَّهْرُ» тут позначає проміжок часу, який передує формуванню фізичного тіла людини перед народженням [36]. Але в цій сурі є й інші мовні одиниці, що реалізують *DAHR* як концепт: «خَلَقْنَا – Ми створили», «نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ – змішана краплина», «سَعِيرٍ – полум'я», «يَوْمَ عَبُوسٍ قَمْطَرِيرٍ – безрадінний та лихий День», «ذَلِكَ الْيَوْمِ – той День», «الْعَاجِلَةَ – винагородить», «جَنَّةً – райський сад», «سَلْسَبِيلٍ – Сальсабіль», «الظَّالِمِينَ – зловмисників».

швидкоплинне життя», «يَوْمٌ ثَقِيلٌ – Важкий день» та «عَذَابٌ أَلِيمٌ – болісна кара». Окрім нового позначення часоплину на Землі – «العاجلة», ці слова та словосполучення відносяться до вже розглянутих нами категорій Судного Дня, творіння, раю та аду, божої винагороди та кари, пов’язаних із вічністю.

Вербалізація *DAHR* через мовні одиниці «نُطْفَةٌ أَمْشَاجٌ» та «سُلْسَبِيلٌ» не є типовою. Джерело Сальсабіль не просто в загальному описує рай, а позначає конкретне місце, тобто є константою, пов’язаною із раєм, який стане вічністю для праведників. Етап існування людини перед утворенням ембріона виражається «змішаною краплиною» і тому, подібно до «кров’яного згустка – العَلَقُ» з 96-ї сури вербалізує смисл хронологічної точки відліку, тобто часу, що входить до ядра *DAHR*.

В 15-й сурі الجِجْر (Al-Hijr – “Аль-Хіджр”) зустрічається багато дієслів, які репрезентують *DAHR* на мовному рівні, а саме «جَعَلْنَا – Ми створили», «مَدَدْنَا – Ми розстелили», «أَلْفَيْنَا – Ми звели», «أَنْبَتْنَا – Ми виростили», «نُنَزِّلُ – Ми зводимо», «خَلَقْنَا – Ми створили», «سَوَّيْتُ – Я створив» та вираз «نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحٍ – вдихнути життя». Всі ці мовні одиниці позначають первинний етап Часу та причину виникнення всього суцього по волі Аллаха.

وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرِيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ (4) مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَجِرُونَ (5) وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَرَبَّيْنَاهَا لِلنَّظِيرِينَ (16) وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْفَيْنَا فِيهَا رُوسِيَّ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ (19) وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ (21) وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ (23) وَلَقَدْ عَلَّمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلَّمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ (24) وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (25) وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَلٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (26) وَالْجِبَانَ خَلَقْتَهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ تَارِ السَّمُومِ (27) فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحٍ فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (29) وَإِنَّ عَلَيْكَ أَلْعَنَةَ إِلَهِي يَوْمَ الدِّينِ (35) قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (36) قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ (37) إِلَهِي يَوْمَ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ (38) وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ (43) إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (45) وَإِنَّ عَذَابَ الْأَلِيمِ (50) وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَإِنَّ أَلْسَاعَةَ لَأَتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ (85) وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ (99)

[Qur'an 15:4-5, 16, 19, 21, 23-27, 29, 36-38, 43, 45, 50, 85, 99]

Ми не знищили жодного поселення, якщо на те не було визначеного припису (4), Жодна громада не пришивидишить свого [визначеного] строку, ані не затримає його (5) Ми створили на небесах сузір'я й оздобили їх для споглядаючих. (16) А землю Ми розстелили, звели на ній вершини й зростили на ній усього потроху. (19) Не існує жодної речі, схованка якої була б не у Нас, і Ми зводимо її тільки за відповідним мірилом. (21) Це саме

Ми оживляємо і позбавляємо життя, і Ми – спадкоємці [всього]. (23) Ми знали всіх, хто жив до вас, і знаємо майбутні покоління. (24) Твій Господь забере їх усіх, адже він – Всемудрий, Всезнаючий. (25) Ми сотворили людину з твердої дзвенячої глини, з чорного, виліпленого у форму мулу. (26) А джинів Ми сотворили раніше з палаючого вогню. (27) Коли ж Я сотворю її і вдихну в неї від духу Мого, то впадуть перед нею долілиць і бийте чолом. (29) І попросив [Ібліс]: “Господи! В такому разі облиши мене до того дня, коли люди воскреснуть”. (36) [Аллах] відповів: “Справді, тобі дана відстрочка (37) до визначеного часу”. (38) Й, воістину, пекло – провіщене для них усіх місце. (43) Богобоязливі будуть у садах, серед джерел (45) Але кара моя – то болісна кара. (50) Адже Ми сотворили небеса, землю і те, що поміж ними, тільки в істині. І та Година неодмінно настане, тож прости [Мухаммаде], шляхетно. (85) Поклоняйся Господові своєму, допоки не прийде до тебе достовірне. (99)
[Коран 15:4-5, 16, 19, 21, 23-27, 29, 36-38, 43, 45, 50, 85, 99]
(переклад В.С.Рибалкіна) [14, с.189-191]

Поняття Дня воскресіння та потойбічного життя тут виражено фразами « *يَوْمَ يُبْعَثُونَ* – День, коли вони воскреснуть», « *الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ* – визначений час», а також словами « *جَهَنَّمَ* – пекло», « *جَنَّاتٍ* – [райські] сади», « *الْعَذَابِ الْأَلِيمِ* – болісна кара» та « *السَّاعَةِ* – Година» – метонімією Судного дня.

Смисл неминучості долі як в житті, так і після смерті в *الجُزْرِ* розкривається через словосполучення « *كِتَابٍ مَّعْلُومٍ* – визначений припис», іменник « *أَجَلٍ* – визначений строк», дієслова « *نُحْيِي* – Ми оживляємо», « *نُمِيتُ* – Ми позбавляємо життя», фразу « *هُوَ يَحْشُرُهُمْ* – Він забере їх» та цікаву лексему « *اليَقِينِ* – достовірне знання», що позначає смерть [14, с.193].

Можна також стверджувати, що концепт *DAHR* в сурі Аль-Хіджр проявляється і на рівні аятів, які слід розглядати цілісно. Наприклад 16-й, 19-й, 26-й, 27-й та 1-а половина 85-го аята описують Час на первинному етапі створення світу, людей та джинів, тоді як 24-й аят наголошує на тому, що Аллах є вічним.

Знамення, що одночасно втілюють смисл вічності та підтверджують “правильність” ісламу і всемогутність Аллаха багатосторонньо продемонстровані в 36-й сурі *يس* (“Йа Сін”):

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَءَاتَاهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ (12) وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ
 تُرْجَعُونَ (22) وَإِن كُلَّ لَمَّا جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ (32) وَعَايَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا خَبَأً فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ (33)
 وَعَايَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلُخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُم مُّظْلَمُونَ (37) وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ (38) وَالْقَمَرَ قَدَرْنَاهُ
 مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ (39) لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ (40)
 وَعَايَةٌ لَهُمُ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفَلَكِ الْمَشْحُونِ (41) وَنُفِخُ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُم مِّنَ الْأَجْدَاثِ إِلَيْ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ (51) إِنَّ أَصْحَابَ
 الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ فَاكِهِونَ (55) هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ (63) أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَدِيرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ
 مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلْقُ الْعَلِيمُ (81)

[Qur'an 36:12, 22, 32-33, 37-41, 51,55, 63,81]

Воістину, Ми оживляємо мертвих і записуємо їхні вчинки й те, що вони лишили після себе. Кожну річ підраховали ми в Ясній Книзі. (12) Чому мені не поклонитись Тому, хто сотворив мене і до Кого, ви повернетесь? (22) Воістину, всі без винятку предстануть перед Нами. (32) Знамення для них – мертва земля, яку ми оживили та дістали з неї зерно, що є для них їжею. (33) Знамення для них – ніч, яку Ми відділяємо від дня, і ось, вони у темряві (37) І Сонце, що тече до свого місцезнаходження, адже так визначив Всемогутній та Всезнаючий. (38) А для Місяця Ми визначили стоянки, доки він знов не стане подібним до старого черешка пальмового листа. (39) Сонцю не слід наздоганяти Місяць, як і ночі випереджати день – все пливе по своїй орбіті (40) І знаменням для них є те, що Ми перенесли їхнє потомство в переповненому кораблі (41) Засурмлять в сурму, і ось, вони до Господа свого поспішать. (51) Того дня мешканці раю будуть зайняті забавами. (55) Ось Геєнна, яка була вам обіцяна. (63) Чи на Той, хто сотворив небеса і землю в змозі сотворити подібних їм? Авжеж, він Творець Всезнаючий (81)

[Коран 36:12, 22, 32-33, 37-41, 51,55, 63,81]

(переклад наш)

Інтерес цієї сури для нас полягає в тому, що виокремивши якусь одну лексему з аятів, де наводяться актуальні для семантики *DAHR* знамення, ми значно знизимо його смислову цінність і завадимо мовній реалізації концепту. Якщо в клятвах сур ранньомекканського періоду, можна було виділити одне слово з аята, адже саме воно несло основне смислове навантаження (наприклад втілення вічності через світила), то для сури ЙаСін підхід має бути іншим. В 37-у, 38-у та 39-у аятах описуються астрономічні закономірності, як рух Місяця по своїй орбіті, місячні фази, астрономічна кореляція між Місяцем та Сонцем і циклами дня і ночі, які вони створюють на планеті Земля. Більше того, в 39-у аяті навіть наявне посилення на місячні стоянки – спадок астрологічних вірувань епохи Джагілії [50]. Вербалізація концепту *DAHR* тут

відбувається саме через детальний опис споконвічного циклічного процесу від якого залежить життя на Землі.

Варто також звернути увагу на словосполучення «إمام المُبين – Ясна Книга». Як пояснює ас-Сааді в своєму тафсірі: «Аллах повідомив про те, що всі діяння і думки людей записані в Скрижалі, що зберігається. Вона є матір'ю всіх Писань і на неї посилаються книжки, що перебувають у благородних янголів» [49]. Тобто ця Скрижаль фіксує всі вчинки та думки людини з моменту появи на світ, фактично будучи тим, що визначає її долю в потойбіччі. Оскільки поняття долі є ядрним для концепту *DAHR*, а «Ясна Книга» представлена як інструмент її визначення, можна встановити, що словосполучення «إمام المُبين» вербалізує *DAHR*.

Останньою сурою середньомекканського періоду, проаналізованою в цьому розділі буде 25-а сура الفرقان (*Al-Furqān – “Розрізнення”*):

يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيُقَالُونَ جَبْرًا مَّحْجُورًا (22) وَقَدِمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِن عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ نَبْءًا مَّنشُورًا (23) وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ وَكَفَىٰ بِهِ بُدْءَ عِبَادَةٍ ذَكِّيرًا (58) الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمَنُ فَسَلِّمْ سَلَامًا (59) ﴿تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا (61) أُولَٰئِكَ يُجْزَوْنَ الْعُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا (75) خَالِدِينَ فِيهَا حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا (76)

[Qur'an 25: 22-23, 58-59, 61,75-76]

Того Дня, коли вони побачать янголів, не буде благої звістки. Тоді скажуть грішникам: «Ось заборонений рубіж!» (22) Ми займемося їхніми вчинками та перетворимо їх на пил. (23) Сподівайся на Живого, який не вмирає і прославляй Його, вихваляючи. Достатньо того, що він відає про гріхи своїх рабів. (58) Який створив небеса, землю і те, що між ними за шість днів. Потім зійшов на Трон. Він – Милостивий. Запитай, [Мухаммаде] про це Відуючого. (59) Благословенний Той, хто сотворив на небесах сузір'я Зодіаку і встановив на них [на небесах] світило з сяючим Місяцем. (61) Ті будуть винагороджені найвищим місцем в раю за терпіння і зустрінуть їх там привітанням та миром. (75) Вони прибудуть там вічно. В цьому прекрасному місці та обителі. (76)

[Коран 25: 22-23, 58-59, 61,75-76]

(переклад наш)

Незважаючи на те, що тут наявні вже добре знайомі нам теми Судного дня, різної долі, уготованої для грішників та праведників та створення світу, – семантичні поля, на яких часто реалізується концепт вічності, – в

вищенаведених аятах присутні яскраві образи, які заслуговують на увагу. Наприклад словосполучення «حَجْرٌ مَّحْجُورٌ – заборонений рубіж», з яким неодмінно стикнуться грішники, що не можуть потрапити в рай та фраза «فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَّنثُورًا – перетворимо [їхні вчинки] на пил» являють собою передбачену долю, або *DAHR* для грішників, з яким вони стикнуться в День Страшного суду. Для праведників передбачена доля втілюється іменником «الْغُرْفَةَ – найвище місце місце в раю» [36], дієсловом «خَالِدِينَ – вічно прибудуть», дієсловом «يُجْرُونَ – будуть винагороджені» та словосполученням «حَسْنَتْ مُسْتَقَرًّا – прекрасне місце та обитель».

Як і в інших сурах, в *الفُرْقَان* концепт вічності нерозривно пов'язаний з всемогутністю Аллаха як творця та володаря часу, що «خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ – створив небеса, землю і те, що між ними за шість днів», – тут навіть наводиться конкретні часові рамки, – як вічного, або «الْحَيِّ – Живого» та того, що створив споконвічні «بُرُوجٍ – сузір'я Зодіаку». Отже, ці мовні одиниці реалізують концепт вічності, одночасно возвеличуючи Аллаха.

Таким чином, нами було проаналізовано 50 аятів з 4 сур, що відносяться до середньомекканського періоду. Очевидно, що сури цього періоду більші не тільки за кількістю аятів, а й за їхньою довжиною. Це спричиняє розширення лінгвістичного поля, в межах якого вербалізується *DAHR*, тому в багатьох випадках це відбувається на рівні аятів, а не окремих лексем, чи словосполучень. Отже в сурах середньо-мекканського періоду відбувається еволюція мовних засобів, що реалізують концепт *DAHR*. Наприклад: «لَا الشَّمْسُ لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ – «الشَّمْسُ» та «القَمَر»».

Пізньюмекканський період

Описуючи сури 3-го мекканського періоду, Теодор Ньольдеке характеризував їхню мову як «тьмяну і прозаїчну», зазначаючи при цьому, що «самі сури іноді є надзвичайно довгими, хоча деякі протяжні відрізки можуть складатися з коротших, не маючи чітко помітної зв'язки» [42, с.117]. Саме до 3-го мекканського періоду відноситься 45-а сура الجاثية (*Al-Jāthiya* – “Схилені на коліна”), в якій вдруге та востаннє можна зустріти лексему «دَهْرٌ»:

وَحَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِيُخْزِيَ كُلَّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ (22) وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ وَمَا لَهُم بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ (24) وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُومِنُونَ يَخْسَرُ الْمُبْتَطِلُونَ (27) وَتَرَى كُلَّ أُمَّةٍ جَائِيَةٍ كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَى إِلَى كِتَابِهَا الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (28) فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ (30) وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنسِيكُمْ كَمَا نَسَيْتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا وَمَأْوِيَّتُكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نُصْرِينَ (34) فَلِلَّهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (36)

[Qur'an 45: 22, 24, 27, 28, 30, 34, 36]

Сотворив Аллах небеса і землю істино, щоб кожна душа отримала відплату і не будуть вони пригнічені. (22) І сказали вони: “Не існує нічого, окрім нашого мирського життя; ми помираємо і живимо і лише Час нас згубить”. Знання вони про то не мають, а лише припускають. (24) Аллах панує над небесами і землею і Того Дня, коли настане Година, знають збитку прихильники облуди. (27) Ти побачиш кожену общину схиленою на коліна. Кожна община буде призвана до своєї Книги. [І буде сказано їм]: “Сьогодні воздасться вам за те, що ви робили”. (28) Що ж до тих, хто вірував і творив праведні вчинки, їх Господь введе у милість свою. То буде безсумнівний тріумф. (30) Буде сказано: “Сьогодні Ми придамо вас забуттю, як і ви забули зустріч із цим Днем вашим. І пристанищем вашим буде вогонь і не буде у вас помічників”. (34) Слава Аллаху, Володарю небес і землі, Володарю світів! (36)

[Коран 45: 22, 24, 27, 28, 30, 34, 36]
(переклад наш)

За роз'ясненнями тафсіру аль-Джалялейн, в 24-у аяті йдеться про тих, хто заперечував День воскресіння, приписуючи абсолютну владу над своїм життям «الدَّهْرُ» – Часу, або Вічності [52]. Хоча це слово становить лексичне ядро досліджуваного нами концепту, *DAHR* вербалізується в الجاثية і через інші мовні одиниці.

Розглянемо 2 випадки вживання дієслова «أَجْزَى – отримати відплату»: «تُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ» та «الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ». Це дієслово в коранічному контексті явно

позначає неминучість, як для праведників, так і для грішників, кожному з яких воздасться за його вчинки.

Щодо Судного дня, через який дуже часто репрезентується *DAHR*, то в 27-у аяті бачимо 3 лексеми на його позначення: «الْيَوْمَ», «يَوْمَئِذٍ» та «السَّاعَةَ».

Інші прояви невблаганного Часу для грішників виражені дієсловами «نَنْسِيكُمْ – зазнають збитку», «نَنْسِيكُمْ – Ми придамо вас забуттю» та словосполученням «مَأْوِيكُمْ النَّارُ – пристанищем вашим буде вогонь»; для праведників доля маніфестується фразою «يُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ – Господь введе їх у свою милість» та словосполученням «الْفَوْزُ الْمُبِينُ – безсумнівний триумф». Для людства загалом Час та пов'язана з ним доля об'єктивується на мовному рівні через словосполучення «حَيَاتُنَا الدُّنْيَا – мирське життя» та фрази «كُلُّ أُمَّةٍ جَائِيَةٌ – кожна община буде схилена на коліна» та «كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَىٰ إِلَىٰ كِتَابِهَا – кожна община буде призвана до своєї Книги».

Важливо відмітити мовну реалізацію *DAHR* через опис Аллаха як «رَبُّ الْعَالَمِينَ – Володар світів», тобто вічного володаря земного та прийдешнього життя.

Цікаві приклади вербалізації *DAHR* на рівні цілих аятів можна знайти в 10-й сурі *يُونُس* (*Yunus* – “Йунус”):

إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعَدَّ اللَّهُ حَقًّا إِنَّهُ يَبْدُوهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿4﴾ إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَدِرُونَ عَلَيْهَا أَتَيْنَهَا أَمْرًا لَّيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَبْ بِالْأَمْسِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿24﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿45﴾ ﴿٤٥﴾ قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَلَا يَسْتَجِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿49﴾ هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿56﴾ وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ لَدُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿60﴾ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿63﴾ لَهُمُ النَّبِيُّ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿64﴾

[Qur'an: 10: 4, 24, 45, 49, 56, 60, 63, 64]

Усі ви до Нього повернетеся, відповідно до істинного завіту Аллаха. Достеменно, Він розпочинає витвір, потім повертає його, щоб по справедливості винагородити тих, хто увірував і вершив благі справи. На тих же, хто не увірував, чекає питво з окропу і болісна кара за те, що вони не вірували. (4) Життя на цьому світі немовби вода, яку Ми звели з

неба: всотали її земні рослини, що їх споживають люди і худоба, допоки земля увібралася у свої прикраси та оздобу. Тож і подумали жителі її, що панують над нею. Та от прийшло до неї Наше повеління вночі або вдень і Ми зробили її злиденною, нібито й не була вона багатою вчора. Отак роз'ясняємо Ми знамення для людей, що розмірковують! (24) Того дня, коли Він їх забере, [а їм здаватиметься], ніби-то вони й не пробули [на цьому світі] й однієї денної години, вони впізнають одне одного. Збитку зазнають ті, хто вважав за брехню зустріч з Аллахом і не були на прямому шляху! (45) Скажи: “Я не спроможен ані зашкодити самому собі, ані принести користь, окрім того, що побажає Аллах. Кожній громаді [призначена] своя пора. Коли настане її час, то вони ані сповільнять його ні на годину, ані прискорять”. (49) Він оживляє й умертвляє, і до Нього ви повернетесь. (56) Що подумують у День воскресіння ті, хто вигадує про Аллаха нісенітниці? Воістину, Аллах милостивий до людей, але більшість із них невдячні! (60) Тим, хто увірував і боявся Бога, – (63) радісна звістка в найближчому житті та в прийдешньому. Слова Божі незмінні, і це – великий здобуток! (64)
[Коран 10: 4, 24, 45, 49, 56, 60, 63, 64]
(переклад В. С. Рибалкіна) [14, с.181-187]

Ас-Сааді у своєму тафсірі пояснює, що 4-й аят цієї сури являє собою логічний аргумент того, що людина має увірувати в здатність Аллаха воскрешати мертвих, адже бачить його силу в первинному акті творіння, який він повторює багато разів [49]. Оскільки прибравши якийсь елемент цього аргументу ми зруйнуємо логічну послідовність, а воскресіння і творіння як визначні хронологічні точки буття реалізують смисл Часу, можна стверджувати, що концепт вічності реалізується тут на рівні цілого аята.

Подібна ситуація спостерігається і в 24-у аяті, тільки тут необхідність цілісного сприйняття пов'язана не стільки з логікою, скільки зі збереженням та роз'ясненням смислу метафори першої фрази. Цей аят схожий на притчу, мета якої – підкреслити всеосяжність влади Господа над життям людей і всіма процесами в світі – від створення до знищення. Аналогічна ідея виражена і в 56-у аяті. Тобто знову ж таки, наголошуючи на всемогутності Бога, *DAHR* маніфестується через головні для цієї концепції поняття Часу та фатуму, над якими людина безсильна.

Цей же смисл яскраво представлений в 2-й половині 49-го аяту: « لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَلَا يَسْتُخْرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ » де лексемама «أجل – пора, час» грає ключову роль.

З інших мовних одиниць, що вербалізують концепт вічності, можна виділити ще одне позначення Дня Страшного суду – «يَوْمَ الْقِيَامَةِ», а також контраст у вираженні неминучості для грішників – «خَسِرَ – зазнати збитку» та праведників – «الْفَوْزُ الْعَظِيمُ – великий здобуток».

В контексті втілення смислів Часу, вічності та долі як ядра концепту DAHR на рівні цілого аяту, варто звернути увагу на 35-у суру فاطر (Fātir – “Сотворитель”):

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمْرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ (11) إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجْرَةً لَّيِّنًا تَبَوَّءَ (29) الَّذِينَ أَحَلَّلْنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِنَا لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ (35)

[Qur'an 35: 11,29,35]

Бог створив вас із порохи і з краплі, потім спарував вас. І те, що носить у лоні жінка, а потім народжує, то тільки з Його відома. І тільки по записаному заздалегідь присуду продовжується життя довголітньому чи зменшується воно. Воістину, це Богові легко зробити! (11)

(переклад Я.Полотнюка) [9, с.103]

Воістину, ті, хто читають Книгу Аллаха, завершують молитву і витрачають з того, що ми надали їм потайки та відкрито, сподіваються на здобуток, яркий не змарніє. (29) Котрий ввів нас у Вічну Обитель по милості своїй. Там нас не торкнеться ні втома, ні знемога. (35)

[Коран 35: 11,29,35]

(переклад наш)

В 11-у аяті описується влада Аллаха над створенням людини, продовженням роду та заздалегідь визначеною тривалістю життя, адже він як «عَمَّرَ – дарує довголіття», так і «أَنقَصَ عُمْرَهُ – скорочує строк життя», тому можна говорити про цілісне сприйняття цього аяту як вербалізації концепту вічності.

Також слід зауважити такі мовні одиниці як «تِجْرَةً لَّيِّنًا تَبَوَّءَ – здобуток, який не змарніє» та «دَارَ الْمُقَامَةِ – Вічна Обитель», що позначають неминучу

винагороду для праведників. Спираючись на роз'яснення з тафсіру ібн Кясіра, ми інтерпретуємо слово «تَجَارَةٌ», яке в першу чергу несе смисл торгівлі, як частину піднесеної метафори, що позначає винагороду у вигляді Милості Аллаха [36].

Отже, проаналізувавши 18 аятів з 3 пізньомекканських сур, можна дійти висновку, що поле мовної реалізації концепту *DAHR* продовжує розширюватися в сурах цього періоду. Особливо це стосується образного компонента концепту, який доповнюється новими метафорами. На відміну від попередніх періодів, все частіше вербалізація відбувається на рівні цілих аятів, а не окремих лексем, чи словосполучень.

Висновки до розділу II

Специфіка нашого аналізу полягала в тому, що незважаючи на свою полісемічність, ядерна лексема концепту – «دَهْرٌ» зустрічається в Корані лише в 2-х сурах, тому ми орієнтувалися не на однокореневі, чи синонімічні лексеми, а на периферійні з точки зору лексичної структури мовні одиниці, що входили в понятійне ядро *DAHR*. В першу чергу це поняття вічності, Часу, долі та фатуму. Зважаючи на цю специфіку, важливу роль в мовній реалізації концепту вічності відігравали не тільки лексично периферійні мовні одиниці, а й ті, що формують понятійну периферійну зону. Тобто це лексеми, словосполучення та фрази, смисл яких є дотичними до вищезазначених ядерних понять в контексті Корану – Судний день, всеосяжність божої влади над Часом, потойбічне життя, творіння неба і землі, а також вічних циклів руху небесних тіл,

Дослідивши 131 аят з 15 мекканських сур різних періодів, ми змогли визначити не тільки мовні одиниці, які вербалізують концепт *DAHR*, а й особливості його репрезентації в контексті коранічної хронології.

Оскільки аяти ранньомекканських сур досить короткі та емоційно забарвлені, в них легко викоремлюються лексеми, які несуть смисли концепту *DAHR*. Це особливо помітно на клятвах, які неодмінно мають звертатись до вічних, нетлінних речей, як السماء، الأرض، النَّفْس، الْقَمَر، الشَّمْس، а також до божої волі (خَلْق، أحياء، أمات) як першопричини існування всього суцього.

В більших за обсягом сурах середньомекканського та пізньомеккаесткого періодів відбувається розвиток мовних засобів вербалізації *DAHR* на рівні лексичних структур. Все більше трапляються метафори, як «لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ» чи «تَجْرَةً لَنْ تَبُورَ» та метонімії, наприклад «الساعة» на позначення Судного дня. Зважаючи на те, що в цих періодах довжина аятів також зростає, контекст стає надзвичайно важливим. Через це значно частіше можна спостерігати вербалізацію концепту *DAHR* на рівні цілих аятів, а не окремих лексем, адже виокремивши одне слово, чи словосполучення, втрачається зміст цілісної структури та нюансів мовної реалізації *DAHR*.

ВИСНОВКИ

1. Першим етапом нашого дослідження стало визначення терміну «концепт» та мовних засобів його реалізації. В ході цього процесу було встановлено, що «концепт» є ментальним утворенням в лінгвокультурній картині світу певного соціуму та його членів. Він має складові частини: понятійну, ціннісну, соціальну, образну та значущу, які необхідно визначити для побудови номінативного поля та подальшої наукової розвідки.

2. Оскільки концепт функціонує в свідомості носіїв певного етнокультурного простору і має свою концептосферу, ми приділили увагу формуванню концепту вічності *DAHR* в картині світу арабів доби раннього ісламу.

3. Крім цього, було проаналізовано семантичне поле ключового слова-репрезентатива «دَهْر» та виявлені його додаткові смисли. Це дало нам змогу змоделювати номінативне поле концепту *DAHR*. Головними значеннями, які створюють його ядро на понятійному рівні є вічність, Час, доля та фатум. В той час як периферійними до *DAHR* поняттями в Корані виступають Судний день, смерть, потойбіччя, Аллах як вічний та всемогутній Творець та володар світів.

4. В ході другого етапу нашого дослідження мовної реалізації концепту *DAHR* було проаналізовано 131 аят з 15 сур різних періодів

5. Виявлено 101 лексичну та фразеологічну одиницю, 17 аятів, а також 1 суру (الإخلاص), які вербалізують концепт *DAHR*.

6. На лексичному рівні, його ядром виступала однойменна лексема, а до приядерної зони можна віднести лише іменники «أَجَلٌ» (строк) та «وَقْتُتٌ» (час), адже такий загальний синонім «دَهْرٌ» як «زَمَانٌ» (час, епоха) взагалі не зустрічається в Корані. Специфіка номінативного поля *DAHR* як коранічного концепту полягає в тому, що більшість з 101 виявлених нами мовних одиниць

його вербалізації, набувають значень *DAHR* лише в контексті конкретної сури, як наприклад неодмінна винагорода, яка чекає праведників в потойбіччі, виражена фразою «تَجْرَةٌ لَّنْ تَبُورَ» («здобуток, який не змарніє»).

7. В рамках особливостей мовної репрезентації *DAHR* в сурах різних періодів, варто відмітити, що в насиченому емоційними одкровеннями та клятвами ранньомекканському періоді, набагато легше виділити одну лексему, яка реалізує концепт вічності. В наступних двох періодах ми спостерігаємо не тільки збільшення обсягу сури, а й довжини аятів. Це призводить до більшої витонченості мовних засобів маніфестації концепту *DAHR*, адже все частіше нам трапляються не одиничні лексеми, а фрази, метафори, а також цілі аяти, що вербалізують цей концепт.

8. Під час здійснення аналізу, нами було перекладено 39 аятів з 5 сур середньо та пізньомекканських періодів. Найбільші труднощі при перекладі коранічного тексту полягали в наявності великої кількості тавтології, адже це не вважається дефектом в арабській стилістиці. Це особливо помітно в повторях займенників 2-ї особи множини, яких може налічуватися до 4 лише в одному аяті (ви, вам, ваш, вас). Оскільки Коран є сакральним текстом, ми мали зберегти не тільки оригінальне значення, а й притаманний йому стиль, водночас дотримуючись правил стилістики української мови.

На когнітивному рівні можна спостерігати, що концепт *DAHR* в Корані застосовується в першу чергу для підсилення емоційного сприйняття проповідей Мухаммада слухачами. В багатьох випадках, *DAHR* зливається з Богом, як володарем вічності, особливо в згадках про сотворіння світу, День Страшного суду та потойбічного життя. Також, варто зауважити, що на етапі Судного дня, концепт *DAHR* в коранічному контексті ніби роздвоюється. Очевидно, що Пророк намагається вселити в грішників праведний страх, обіцяючи їм вічність у вигляді пекла, вогню та Геєни, в той час як для

праведників вічність перетворюється на райські сади, божу милість та Вічну обитель.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Богомолов О.* Від спокуси до розбрату: концепт FITNA в дискурсі «арабської весни» // Мовознавство. № 1. Київ. 2019.
2. *Богомолов О.* Концепт IRADA(t) ASH-SHA‘B (воля народу) в дискурсі “арабської весни” // Сходознавство. № 64. Київ. 2013.
3. *Газуда О.* Поняття концепту в сучасній лінгвістиці // Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 22. Том I. 2018. с.41.
4. *Голубовська І., Корольов І.* Актуальні проблеми сучасної лінгвістики. Курс лекцій. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2011. с.26.
5. *Джеріх О.* «Концепт» у сучасній когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурології: поняття та структура // Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах. Збірник наукових праць. Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вип. 35-36. Вінниця. 2018. с.62.
6. *Колегаєва І.* Конструювання номінативного поля концепту: етапи та одиниці // Записки з романо-германської філології. Вип. 1 (40). 2018. с.122.
7. *Крымский А.* История мусульманства. 3-е изд. Москва, Жуковский. 2003. с.176-185.
8. *Плотнікова Н.* Поняття «концептосфера» та «концепт» у сучасній лінгвістиці // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Сер.: Філологія. Соціальні комунікації. Том 31 (70). № 1. Ч. 1. 2020. с. 91-92.
9. *Полотнюк Я.* Коран. Священна Книга ісламу // Всесвіт. № 6. 1990. с.90-129.
10. *Полюжин М.* Поняття, концепт та його структура // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Роз. III. 2015. с.215-218.

11. *Пятковська Т.* Лінгвоконцептологія початку ХХ століття // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. № 54. 2022. с.84.
12. *Рибалкін В.* Коран: найдавніші сури (“есхатологічні”). Сакральні тексти Сходу // Східний світ. № 4. 2011. с.156-166.
13. *Рибалкін В.* Коран: давні сури (мекканський період) // Східний світ. № 1. 2013. с.142-156.
14. *Рибалкін В.* Коран. Сакральні тексти Сходу // Східний світ. № 1. 2008. с. 181-193.
15. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава, «Довкілля-К». 2008. с.410-411.
16. *Сорокін С., Безручко Є.* Особливості вербалізації концепту ЧАС (ZAMAN) у турецькій мовній картині світу // Збірник наукових праць «Нова філологія». № 80. Том II. 2020. с. 247.
17. *Хорошун О.* Концепт як основне поняття когнітивної лінгвістики // Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки. Вип. 49. 2009. с.158.
18. *Шарапановська Ю.* Засади вивчення концепту в лінгвістиці // Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету. Статті учасників VII Всеукраїнської мультидисциплінарної конференції «Чорноморські наукові студії». Вип. 34. 2021. с.97-98.
19. *Шевченко О.* Поняття концепту в сучасній перекладознавчій парадигмі // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. № 48. Том 4. 2021. с.130.
20. *Al-Abbasi, Abeer Abdullah A.* Astrology in Literature: How the Prohibited became Permissible in the Arabic Poetry of the Medieval Period. The University of Leeds. July 2008. p.39.

21. *Adamson P.* "al-Kindi". The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2024 Edition). ed. Edward N. Zalta & Uri Nodelman.
<https://plato.stanford.edu/entries/al-kind/#EteWor>. Accessed 14 May 2024.
22. *Altaie M.B.* Time in Islamic Kalām. Christian and Islamic Philosophies of Time. ed. S. Mitralaxis and M. Podbielski. Vernon Press. 2022. p.124-131..
23. *Aminrazavi M.* (n.d.) Mir Damad's concept of time. p.239-241.
<https://www.scribd.com/document/123364757/115654594-Mir-Damad-s-Concept-of-Time>. Accessed 3 May 2024.
24. *Bell R., Montgomery Watt W.* Introduction to the Qur'ān. Edinburgh University Press. 1970. p.131-132.
25. *Blackburn S.* "Kalam". The Oxford Dictionary of Philosophy (2 ed.). Oxford University Press. 2008.
<https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803100028753>. Accessed 11 May 2024.
26. *Bogomolov A.* A necessary evil: the concept of ZULM in Arab political discourse and its historic roots // Scripta Neophilologica Posnaniensia. Tom XVI. strony: 7-39. Wydział Neofilologii. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. 2016.
27. *Bogomolov A.* Makers of revolution: the concept of ŠABĀB (YOUTH) in the discourse of the Egyptian Arab spring // The Oriental Studies № 69. Kyiv. 2015.
28. Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Dahrīyah". 31 May. 2017.
<https://www.britannica.com/topic/Dahriyah>. Accessed 5 May 2024.
29. Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "tawhid". 16 Mar. 2024.
<https://www.britannica.com/topic/tawhid>. Accessed 19 May 2024.
30. *Davlatmirova M.* Verbalization of the Macro-concept "Fate" in the Arabian Tales "One Thousand and One Nights" // Proceedings of the International Conference "Topical Problems of Philology and Didactics: Interdisciplinary Approach in Humanities and Social Sciences". 2019.

- https://www.researchgate.net/publication/333212538_Verbalization_of_the_Macro-concept_Fate_in_the_Arabian_Tales_One_Thousand_and_One_Nights. Accessed 10 May 2024.
31. *Goodman L.E.* Religion and Time. ed. Balslev and Mohanty. Brill. 1992. p.138-139. <https://brill.com/display/book/edcoll/9789004378773/BP000007.xml#>. Accessed 2 May 2024.
32. *Hussain A.* Why do some Surahs have different names in the Indopak and Uthmani versions?. March 8 2023. <https://www.majesticquran.co.uk/different-surah-names/>. Accessed 17 May 2024.
33. *Idelman Smith. J., Yazbeck Haddad Y.* The Islamic Understanding of Death and Resurrection. Oxford. 2002. p. 3-11
34. *Idrees N.A.* The concept of death and its development in modern Arabic poetry. University of London School of Oriental and African Studies. 1987.
35. *Karamustafa A.T.* Fate. Encyclopaedia of the Qur'ān. Vol. II. ed. Dammen McAuliffe. Brill, Leiden – Boston. 2002. p.185.
36. *Ibn Kathir.* Tafsir Ibn Kathir (English). [76. Al-Insan - Verse: 1]. 1300-1373. <https://recitequran.com/tafsir/en.ibn-kathir/76:1>. Accessed 19 May 2024.
- Ibn Kathir.* Tafsir Ibn Kathir (English). [25. Al-Furqan - Verse: 75-77]. 1300-1373. <https://quran.com/ru/25:75/tafsirs/en-tafisr-ibn-kathir>. Accessed 19 May 2024
- Ibn Kathir.* Tafsir Ibn Kathir (English). [35. Fatir - Verse: 29-30]. 1300-1373. <https://quran.com/ru/35:29/tafsirs/en-tafisr-ibn-kathir>. Accessed 25 May 2024.
37. *Maalej Z.* The structure and conceptualization of time in Tunisian Arabic. 2020. https://www.researchgate.net/publication/339955786_The_structure_and_conceptualization_of_time_in_Tunisian_Arabic. Accessed 10 May 2024.
38. Al-Ma'āni. (n.d.). دهر. p.1-6. In almaany.com. <https://www.almaany.com/en/dict/ar-en/%D8%AF%D9%87%D8%B1/?page=1>. Accessed 2 May 2024.

39. *Macaulay E.* About chronological periods in the Islamic world. // Smarthistory. August, 2015.
<https://smarthistory.org/about-chronological-periods-in-the-islamic-world/>.
 Accessed 20 Apr. 2024.
40. *Melamed Y.Y.* Eternity: A History. Oxford University Press. 2016.
<https://philosophy.jhu.edu/faculty-books/eternity-a-history/>. Accessed 05 May 2024.
41. *Montgomery Watt W.* Dahr. The Encyclopedia of Islam. Vol. II. Brill, Leiden. 1991, p. 94-95.
42. *Nöldeke T., Schwally F., Bergsträßer G., Pretzl O.* The History of the Qur'ān. ed. & trans. Behn W.H. Brill, Leiden – Boston. 2013. p.63-117.
43. Sahih Muslim 2246b. Book 40. Hadith 2. Chapt.: The Prohibition Of Cursing Time. The book concerning the Use of Correct Words «كتاب الألفاظ من الأدب وغيرها».
<https://sunnah.com/muslim:2246b>. Accessed 12 May 2024.
44. The Story of Prophet Saleh. myislam.org. April 2024.
<https://myislam.org/prophet-saleh/>. Accessed 11 May 2024.
45. *Syahruramdhani S., Risdiana N., Setyawan A.* Efficacy of Islamic Wet Cupping Therapy on Vital Sign in Lunar Phase: A Comparative Study Between Sunnah and Non-sunnah Dates // Advances in Health Sciences Research. Jan. 2021.
<https://doi.org/10.2991/ahsr.k.210115.105>. Accessed 15 May 2024.
46. *Wehr H.* “دهري”. A dictionary of modern written Arabic. Wiesbaden, Germany. 1961.
47. “Why does Allah take oaths on the Sun, Moon, time and other entities of life?”. darulfiqh.com. October 2021.
<https://darulfiqh.com/why-does-allah-take-oaths-on-the-sun-moon-time-and-other-entities-of-life-2/>. Accessed 10 May 2024.

48. Zimmermann T. The Philosophy of Time and Time Telling Devices in the Early Islamic World. Time and Astronomy in Past Cultures. ed. Arkadiusz Soltysiak. Piscataway, NJ, USA: Gorgias Press. 2009. p.5-9.

<https://www.researchgate.net/publication/332749174> The Philosophy of Time and Time Telling Devices in the Early Islamic World. Accessed 12 May 2024.

49. السعدي، عبد الرحمن بن ناصر. تفسير السعدي. سورة يس. ١٩٢٥.

آخر الدخول ٢٠ مايو ٢٠٢٤. <https://quran.com/ru/36:12/tafsirs/ar-tafseer-al-saddi>.

السعدي، عبد الرحمن بن ناصر. تفسير السعدي. سورة يونس. ١٩٢٥.

آخر الدخول ٢٣ مايو ٢٠٢٤. <https://quran.com/ru/10:4/tafsirs/ar-tafseer-al-saddi>.

50. الضليع، هاني. "القمر والثريا.. في المنازل والأنواء في سماء العرب" الجزيرة نت. 2021.Feb 25.

آخر الدخول ١٢ مايو ٢٠٢٤. <https://www.aljazeera.net/science/2021/2/25/>.

51. الطبري، محمد بن جرير. تفسير الطبري. سورة النجم. ٨٩٦ - ٩٠٣.

آخر الدخول ١٤ مايو ٢٠٢٤. <https://quran.com/ru/53:1/tafsirs/ar-tafsir-al-tabari>.

52. المحلي، جلال الدين، السيوطي، جلال الدين. تفسير الجلالين. سورة التكويد. ١٤٦٥.

آخر الدخول ١٧ مايو ٢٠٢٤. https://www.omaniyat.net/quran/tafseer/2_81_1.html.

المحلي جلال الدين، السيوطي جلال الدين. تفسير الجلالين. سورة الجاثية. ١٤٦٥.

آخر الدخول ٢٣ مايو ٢٠٢٤. https://www.omaniyat.net/quran/tafseer/2_45_1.html.